

**Милица РАДОВИЋ–ТЕШИЋ**

### *Пива у домаћој речничкој лиџераџури*

1. Позната је чињеница да речи које уђу у лексикографске приручнике обезбеде себи вечност. Оне, међутим, које из било којих разлога не нађу своје место у речничким алфаветским порецима, често у протоку историјског времена, нестану и затури се сваки помен о њима и њиховим значењима. Кад је у питању ономастика, ствари су мало другачије. Дешава се да неки топоними, па и они који значе читаве области или државе – промене име. У различитим историјским периодима и при често мењаним друштвено-политичким уређењима, под многобројним владарима, велможама, царевима, краљевима – многе су државе, покрајине, регије и области, градови и села мењали своја имена. Сведоци смо измењених имена градова и држава и у наше време (*Подјорица – Тишоград – Подјорица, Фоча – Србиње, Иванград – Беране*, а на ту појаву указују и називи *Сџара Црна Гора, Сџара Херцеговина* и др.). Но, има места и предела који под једним именом живе вековима. Међу таквима је и властито име области *Пива*. Не знамо шта је старије у именовању – Пива река или Пива област. Знамо поуздано само да је значење Пива област (предео/регија/висораван) дало и неколико изведених речи. Хидронимно значење ни Пиве ни Таре (осим префиксалне изведенице *Зайшара*, ређе *Зайшарје* и *Пошарје*, ово последње углавном у историјско-научним текстовима) није дало нове творбене деривате.

Извесне индикације о временском аспекту именовања даће нам речничке одреднице везане за реч *Пива*. У невеликој лексикографској литератури српског језика одредница *Пива* је добијала своје стално место. (Свакако да јој је ту заступљеност обезбеђивала више историја, важност стварања српске државе у пределима река Пиве и Таре, него сами језички разлози). У даљем тексту даћемо преглед речничких одредница.

2. Најстарије податке о речи-одредници *Пива* налазимо у *Рјечнику из књижевних сџарина српских* (I–III) Ђуре Даничића (Биоград /Београд/, 1863). У њему се појављује одредница *Пива* и етник *Пивљанин*. За Пиву се каже: „крај у Херцеговини“ са потврдом употребе (на српскословенском језику, штампаним старословенским „црним“ слогом, „болдом“ које ми овде дајемо у транскрипцији): У Пиве на планине на Пишчу био је херцег Стјепан 1453 (*Monumenta serbica*, 460, 463). За *Пивљанин* се каже „човјек из Пиве“ са примером: Бише се дробњаци и никшићи и пивљани с Дервиш бегом на Гацку 1597 (*Љетописи српски* П. Ј. Шафарика, Праг 1851, 85). Будући да Даничићев Рјечник доноси први пут сабрану, по-

ред осталог, и историјско-географску грађу из старих српских рукописа, логично је што се имена овога типа дефинишу енциклопедијски, са краћим тумачењем, а посебну вредност представљају тачно наведени примери из текста штампаних старина, чиме се постиже потпун ефекат и пружа могућност за додатне историјско-културолошке анализе.

2. 1. У Даничићеву Рјечнику појављује се, иначе, под одредницом *сокол*, *falco*, и синтагма *ѓрад Сокол* (у Конавлима) односно само *Соко*, и топоним Шћепан Поље у синтагми: *на Сћићан Пољу ѓод Соколом* (*Monumenta serbica*, 291). Осим *Соко ѓрада*, резиденције властееоске породица Косача, планина, у чијем се доњем делу близу подножја данас налазе остаци престоног града, зове се такође Соко (висока нешто преко 1500 м). Познато је у историјској науци да се ово помињање Шћепан Поља везује за повељу, издату 24. јуна 1419. године на Шћепан Пољу, којом војвода Сандаљ Хранић са браћом уступа Дубровнику своју половину Конавала.

2. 2. Занимљиво је да исти речник не даје податке за *Пиву* реку. Као река, међутим, у њему се појављује одредница *Тара*. Реч-одредница гласи: Тара, ријека у Херцеговини: узеше на Таре наше трговце (Споменици српски, преписао кнез Медо Пуцић, у Биограду 1862, 22).

3. Пола века раније Вук Караџић у *Срћски рјечник* (Беч, 1818. прво издање и 1852. друго допуњено и измењено издање) уноси одреднице *Пива*, *Пивљанин*, *Пивљанка* и *ѓивљански*. Вук има и реч *Тара*.

За Вука је *Пива* f. (на немачком језику: Fluss, Kloster und Gegend in der Hersegowina и на латинском: fluvii, monasterii et regionis nomen) тј. „име за реку, манастир и регију“.

Етник *Пивљанин* је код Вука „човек из Пиве“ *Einer von Piva*.

*Пивљанка* је *Eine von Piva* „жена из Пиве“ с тим што се ова одредница допуњује егземплификацијом из народне песме: „Он ми вата *Пивљанке* Српкиње“.

И одредницу *ѓивљански*, -ка, -ко von Piva „од Пиве“ прати пример из народне песме: Ао Бајо *Пивљанско* копиле.

3. 1. За разлику од *Пиве*, реч-одредница *Тара* се у Вукову речнику дефинише нешто прецизније. Тара је на немачком протумачена: *eine der beiden Flusse, die nach ihrer Verei ninung dei Drina ausmachen* што значи „једна од две реке које праве Дрину. Дефиниција на немачком језику поткрепљује се примерима из народне песме: *Наша Тара* не боји се турскога цара: / Мутна тече *Тара* валовита.

4. Историјски *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (I–XXIII)* Југославенске академије знаности и умјетности (Загреб 1883–1976) такође бележи *Пиву* (и *Тару*) као одредницу, сходно својим концепцијским пропозицијама. Осим њих у Рјечнику се појављују (IX том обрадио је 1924–1927. хрватски граматичар вуковске оријентације – Томислав Маретић, аутор иначе познате *Грамаћиике и сћилисћиике хрвајскоја или срћскоја језика*), са изузетно богато потврђеним употребама из релевантних текстова, још и одреднице: *Пивљанин*, *Пивљанка*, *ѓивљански* (које су дате и у Вуковом Рјечнику), али и посесивни придев *пивски*, кога нема код Вука.

За *Пиву* се у овом речнику каже да је то „име ријеци, манастиру и предјелу у Црној Гори (некад у Херцеговини). Постање тамно.“ Тиме аутор сугерише да

етимологија речи *Пива* није прозирна, о чему у претходним речницима није било говора. За значење хидронима а) *река*, дају се три нетекстуалне потврде: Јукић Ф., Земљопис и повјестница Босне; Милићевић М. Ђ., Кнежевина Србија; Летопис Матице српске 153, 46. За значење б) *манасџир* даје се реченица у старој графиви из записа с краја 18. века из Рада Југославенске академије знаности и умјетности 1, 182. Највише аутентичних примера употребе забележено је за значење под ц) *џрегео* („предјел“), поглавито из народних песама. Осим потврде коју има и Даничићев речник из 15. века (*Monumenta serbica*) ту је и један старосрпски пример из Светостефанске хрисовуље (коју је В. Јагић издао у Бечу 1890). Остале употребне потврде су из народних песама. Из тих примера, које ћемо редом цитирати, могу се извући занимљиви закључци о атрибутивним својствима Пиве:

- Док дођоше у *Пиву џросџрану* (Пјеванија црногорска и херцеговачка, скупио Чубро Чојковић, Лајпциг 1837, 27);
- Јесте *Пива моја сџаревина* (Исто дело, 144);
- Књигу пише ... те је шаље *Пиви каменџиој* (Српске народне пјесме, III књ., 465, скупио Вук Караџић, Беч 1846);
- Како купи по *Пиви хараче* (Исто, IV књ., 381, Беч 1862);
- То кад чују од *Пиве џлавари* (Исто, 489);
- Но одметну све Васојевиће ... Дробњак, *Пиву*, Гацко до Мостара (Исто, V књ., 309, Беч 1865);
- Трећи бјеху конак направили у *лијејој Пиви џоџочљивој* код бијелог пивског намастира (Српске народне пјесме из Босне, II књ., 609, скупио Б. Петрановић, Сарајево 1867).

Пива је у народним песамама, значи, најчешће: *џросџрана*, *сџаревина*, *каменџиа*, *леја*, *џоџочљива*. У осталим примерима дају се неки други подаци: да народ плаћа харач, да постоји пивска власт, да се дижу Пивљани на буну итд.

Међутим, можда је данас, за савременог читаоца, најзанимљивији део у одредници *Пива* у загребачком Рјечнику онај који се даје под „d) нејасно је постанје *dubrovačke uzrečice Piva i Tara*, т. ј. *naloga, mnoštvo ljudi* (*Tara* је *rijeka i predjel* у *Crnoj Gori*; *rijeka Piva utječe u Taru i kad se sastanu, onda se zovu Drina*“. Овај коментар састављача Рјечника поткрепљује се уз то и примерима:

„У Рјечнику Stulićevu /Joakim Stulli Dubrovčanin, Rječosložje ... Illir.-ital.-lat., Dubrovnik 1806/ (*Piva* и *Tara*, *concursum, frequentia, multitudo*). *Skupiše se lupeži, komardari, ribari, Piva i Tara*. М. Držić 210. *Crničanin Rizvan bijesni srne i š njime Piva i Tara*. Gundulić 521.“

Чини се да би се стари дубровачки фразелогизам *Пива и Тара* могао и другачије, семантички експресивније детерминисати, али се ми овом приликом не бисмо у то упуштали, тим пре што нам није познат шири контекст његове употребе.

Одредница *Пивљанин* је у овом речнику приметно богатија од претходних: „човјек из Пиве или који живи у Пиви“. С позивом на заступљеност у речницима Вука и Даничића, Маретић даје још две употребне потврде:

– Он ми (х)вата *Пивљане* јунаке (*Српске народне пјесме*, Вук Караџић, IV књ., 381);

– Но је многе Србе избавио, све Дробњаке и ш њима Шаренце и *Пивљане* до широка Лима (Исто, V књ., 471).

Сви остали примери из народних песама, не само Вукових (а њих је укупно 7) односе се на Баја *Пивљанина* за кога се каже „харамбаша и јунак неких народних пјесама“.

Одредница *Пивљанка* је представљена као и у Вуковом Рјечнику, са истим примером из народне песме у коме се помињу „Пивљанке Српкиње“, и с позивом на њега.

Посесивни придев *пивљански* као реч-одредница у Рјечнику Југославенске академије, осим примера из Вукова Рјечника, потврђен је још једним: А и цури веће додијало низ *пивљанске* погледати вале (Grgo Martić, *Osvetnici I*, Zagreb 1861, 55).

Девета књига Рјечника хрватскога или српскога језика употпуњује изведенице са мотивном речју *Пива* још једним посесивним придевом – *пивски*, данас у стандардном језику једино заступљеним (*пивљански* свакако има архаичан призвук). Поред констатације да је *пивски* посесивни адјектив од речи *Пива* и да га не бележи ниједан речник, даје се још пет потврда из народних песама различитих скупљача:

– Кад је *пивски* Бајо ударио (*Оледало србско*, Београд 1845);

– У бијелу *пивском* манастиру (*Српске народне пјесме*, IV књ., 472, Вук Караџић);

– Шарене ће књиге оправити, ситне књиге на *пивске* главаре ... *пивску* рају дићи на оружје (Исто, 489);

– Па појури *пивске* плењенике (Г. Мартић, *Освећеници III*, 49, Загреб 1865);

Код бијела *пивској* намастира (*Српске народне пјесме из Босне*, II, 609, Б. Петрановић).

4. 1. Одредница *Тара* у загребачком Рјечнику даје се у десет хомонимних варијаната. Наша река *Тара* је осма по реду. За њу се каже да је „географско име а) ријека ... б) предио уз ријеку Тару у Црној Гори“ (с потврдом за б) значење из Јукићевог Замљописа, стр. 59. и Гласника српског ученог друштва књ. 40, стр. 27). За значење хидронима, уз дефиницију из Вукова Српског рјечника и примере из Даничићева Рјечника, дају се још две потврде – из народне песме: Мутна тече *Тара* валовита (као и код Вука) и из Вукових Народних пословица (стр. 192): Наша *Тара* не боји се турског цара.

5. *Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика (I–IV)* (Загреб, 1971–1974) Петра Скока, нажалост, не покушава да одреди етимологију *Пиве* нити *Таре*. Остаје нам да се надамо да ће се тиме свакако забавити израђивачи *Етимолошкој речника српској језика* (чије су две свеске А–АШ, БА–БД већ објављене, Београд 2003. и 2006) који, под руководством Александра Ломе, издаје Српска академија наука и Институт за српски језик САНУ.

5. 1. Оно што сада већ знамо кад је у питању етимологија назива већих и средњих река јесте да су њихова именовања по правилу античка, предримског порекла. У такве Павле Ивић (*Језик и његов развој до друје њоловине XII века*, Историја српског народа, књ. 1, Српска књижевна задруга, Београд 1981, стр. 131) наводи између осталих *Дрину* и *Тару*. Он још каже: „Иако не располажемо писменим сведочанствима из старог века, можемо са сигурношћу сматрати предсловенским и имена као: *Корана*, *Босна*, *Пива*, *Лим ...*“ (стр. 131). О пореклу имена *Тара*, пак, како у значењу реке (у Црној Гори) тако и у значењу планине (у Србији) детаљнију анализу налазимо код Александра Ломе (*Тојономастичка шејња њланином Таром*, у зборнику: Туристичка валоризација Таре, Београд 2006, 27–37).

6. Савремени шестотомни *Речник српскохрватској књижевној језика* Матице српске (Нови Сад, 1967–1976), сходно својим методолошким начелима, није обрађивао ономастичке појмове.

7. *Речник језика Пејтра II Пејровића Њејоша*, књ. I–II (Београд – Титоград – Цетиње, 1983) доноси одредницу *пивски* „који се односи на Пиву, који је из Пиве“ (из Писама), а у делу *Власијиња имена* одреднице: *Пива* „област у северној Црној Гори богата пашњацима, окружена планинама Дурмитором, Војником, Голијом и Маглићем“ са две потврде из Огледала српског и одреднице *Пивљанин Бајо* (*Пивјанин Бајо*) са потврдама из више Њејошевих дела и *Пивски Бајо* (једна потврда из *Огледала српској*). Одредница *Тара* потврђује се једним примером из Огледала српског.

8. Уместо закључка – додали бисмо још само следеће. Данас, у време различитих раскола и језичких раслојавања свих облика и накана, чини нам се корисним подсетити се и на место *Пиве* и *Пивљана* у досадашњим речницима српског (српскохрватског) језика, онога језика којим су житељи Пиве увек говорили и којим и данас говоре.

Милица Радовић-Тешић

## ПИВА У ДОМАЋОЈ РЕЧНИЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ

### РЕЗИМЕ

Ауторка у прилогу анализира како се назив *Пива* и изведенице од те речи обрађују у историјским речницима српског (српскохрватског) језика. Тај преглед показује од када датирају најстарије потврде употребе те речи (15. век) и како се развијају њени деривати – етници и ктетици. Посебно је занимљив архаични дубровачки идиом *Пива и Тара* у експресивном значењу „мноштво људи“

Организацију научног скупа „Шћепан Поље и његове светиње кроз вјекове“ (Плужине, 24–25. септембар 2006) и штампање овог зборника финансијски су помогли:

*Министарство вера Републике Србије*

*Скупштина општине Плужине*

*Василије Блечић*

*Стијаниша Бакрач*

☼ *Фототражица манастира Заграђа на насловној страни (и на форзецима) дјело је Живоје Бирића*

☼ *Форзеци: Трасе средњовековних љушева на дурмиторском подручју (реконструисао Милош Луковић на подлози историјске карте у издању Историјског института у Београду)*

CIP - Каталогизација у публикацији

Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

930.85(497.16)

**ШЋЕПАН ПОЉЕ И ЊЕГОВЕ СВЕТИЊЕ КРОЗ ВЈЕКОВЕ :**

зборник радова са научног скупа Плужине, 24–25.

септембар / уредник Гордана Томовић. - Беране :

Свевиђе, Часопис епархије Будимљанско-никшићке :

Манастир Заграђе, 2010 (Подгорица : АП Принт). -

227 стр. : фотогр. ; 25 cm

Тираж 1000. - Биљешке уз текст.

ISBN 978-9940-9227-1-9

1. Томовић, Гордана [уредник]

а) Културна историја - Шћепан Поље

COBISS.CG-ID 15245328